

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG

**Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborába
(1944–1953)**

**Beregszász–Ungvár
2017**

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG
Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2016. november 17–20.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa

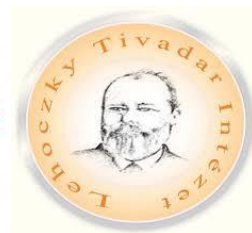
Beregszász–Ungvár
2017

HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG
Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása
a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiiba (1944–1953)

Nemzetközi tudományos konferencia
Beregszász, 2016. november 17–20.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

„RIK-U” Kiadó
Beregszász–Ungvár
2017

ББК: 63.3 (2РОС)-8
УДК: 323.282 (061.3)
Т-12

A kötet a 2016. november 17–20-án Beregszászon megtartott a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont által rendezett „HADIFOGSÁG, MÁLENKIJ ROBOT, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)” c. nemzetközi konferencia anyagait tartalmazza.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont műhelyében
az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával.

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

A kiadásért felel: *Orosz Ildikó*
Tördelés: *Molnár D. István*
Borító: *Molnár D. István*
Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

**A kiadvány megjelenését Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériuma
által kiírt Gulág Emlékév – 2016 pályázati program támogatta.**

ISBN 978-617-7404-36-0

© Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István, 2017
© A szerzők, 2017

„RIK-U” Kiadó, Ungvár
Nyomdai munkák: Kálvin Nyomda, Beregszász, Kossuth tér 4.
Felelős vezető: Lacz Csilla

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
--------------	---

Bocskor Andrea: Kisebbségvédelem az Európai Unióban, avagy az EU reakciói a kisebbségi jogsértésekre és a kommunizmus büntetteire	9
--	---

Seres Attila: A Kárpátaljai Református Egyház az 1956. évi forradalom idején. Iratok a szovjet állami Vallásügyi Tanács archívumából 1956–1957....	32
---	----

Csiszár Imre: A kényszermunkatáborok és a hadifogolytáborok világa a hajdúnánási túlélők elbeszéléseinek tükrében	79
--	----

Fodor Gusztáv: A református egyház első évtizede Kárpátalja szovjetizálásának idején (1944–1954)	97
---	----

Ötvös István: Vagontörténelem – gondolat kísérlet	118
--	-----

Janek István: Esterházy János felvidéki magyar politikus munkássága, elítélése és a szovjetunióbeli Gulágon eltöltött évei	126
---	-----

Ilyés Gábor: A málenkij robot emlékezete a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken felállított emlékjelek tükrében	150
---	-----

Köteles László: Málenkij robot a jelenlegi Szlovákia területén. A szlovákiai magyarság sorsa 1944–53	177
---	-----

Lukáč Gábor: Felső-Bodroghöz civil férfilakosságának legnagyobb áldozati vesztesége a 20. században.....	193
---	-----

Dupka György: A GUPVI–GULÁG táborokba elhurcolt magyar foglyok nyomában az oroszországi Baskíriában, Tatárföldön és a Kaukázus országaiban a levéltári iratok, visszaemlékezések és a helyszíni vizsgálatok tükrében	208
---	-----

Szamborovszkyné Nagy Ibolya: Konceptiós perek, politikai elítéltek, egyszerű emberek. Szovjet belbiztonsági tisztogatások Nagyberegen (1945–51).....	226
---	-----

Molnár D. Erzsébet: A kárpátaljai németiség szovjet hadifogolytáborokba hurcolása és internálása (1944–1946)	245
---	-----

A KÖTET SZERZŐI	263
-----------------------	-----

A KONFERENCIA FOTÓANYAGAI.....	268
--------------------------------	-----

FELSŐ-BODROGKÖZ CIVIL FÉRFILAKOSSÁGÁNAK LEGNAGYOBB ÁLDOZATI VESZTESÉGE A 20. SZÁZADBAN

THE BIGGEST CASUALTY LOSS OF CIVILIAN MEN POPULATION IN UPPER-BODROGKÖZ IN THE 20TH CENTURY

LUKÁČ GÁBOR

RESUME

Upper-Bodrogek is a historical region in Eastern-Slovakia that has been separated from Hungary by the Trianon peace treaty. In the 20th century the area experienced six national- and system changes and not even one of them had caused a trauma as big as the event of the málenkij robot. The casualty loss of civilian men population who had been deported at the end of 1944 and at the beginning of 1945 exceeded the casualties of the 1th and 2nd world wars. There are various factors that are aggravating the research of this deportation that was clearly based on national identity: until 1989 people weren't allowed to talk about the issue, in the 90s only a few historical researches had been made, moreover only a few people are alive who could be able to help in transmitting data through record for the research. Today we know that the deportation happened in many stages and the first suffering villages were those that were approximately 4 km's away from the Kassa-Munkács main railroad. This could be fully traced back to logistical bases. Regrettably from Bodrogek approximately 1800 civilian men were taken away during the málenkij robot, from which 700 died during the deportation or in GUPVI camps. The village that suffered the most from this was Kisgéres where the death rate of men aged between 18 and 50 exceeded 60%. The theme awaits to be elaborated till present days however we can say that there had been a step forward because after 60 years it has newly become a part of people's memory. The evidence for this is the central monument in Kisgéres initiated in November 2016.

Felső-Bodrogek, a Bodrogek történelmi tájegységéhez tartozó terület a mai Kelet-Szlovákiában fekszik. A területi tájegységet a Latorca, a Bodrogek és a Tisza fogja közre. A térséget a magyarországi Alsó-Bodrogektől mesterséges határ választja el, melyet az 1920. évi trianoni békeszerződés szelt ketté. Az azóta a történelmi tájegységtől elválasztott régió a 20. században több sorsfordulónak is részese volt. Felső-Bodrogek és többek között az egész Felvidék magyarsága öt különböző nemzetállamban élt a 20. század folyamán. Része volt az Osztrák–Magyar Monarchiának, az I.

Csehszlovák Köztársaságnak, az I. bécsi döntés után újból Magyarország része lett, a II. világháború után úkra Csehszlovákiához csatolták, majd 1993. január 1-jén a ma is létező Szlovák Köztársaság része lett. A hatalomváltások mindig valamilyen következménnyel jártak és valamilyen traumával sújtották a helyi lakosságot. Trianon sokkhatása, a II. világháború és az azt követő párizsi békeszerződés a felső-bodroglközzi magyar lakosság életének meghatározó eseménye volt, viszont egyik sem mérhető ahhoz a málenkij robot néven emlegetett eseménysorozathoz, mely megtizedelte az itt élő civil férfileakosságot, és ennek következményeképp több évtizeden keresztül meghatározta az áldozatok és az egész környék életét, melynek hatása a mai napig is érezhető.

A bekezdésben említett történelmi események, mint a trianoni vagy a párizsi békeszerződés és pl. a bécsi döntés makrotörténelmi szempontból feldolgozott témák, a felső-bodroglközzi, valamint a felvidéki málenkij robot történelmi feldolgozása azonban a mai napig nem történt meg. Ennek több oka is van, melyek több tényezőre is visszavezethetők. A málenkij robot témaköre a téma kutathatását követő években (1989 után) elkerülte a felvidéki történelmszek figyelmét. Viszont kiválóan feldogozták a málenkij robot mellett a sokat emlegetett hontalanság éveit (melyek szintén nagyon fontosak a felvidéki magyarság emlékezetében). Janics Kálmán sokat emlegetett könyve mellett több érdemleges összefüggő munka és szöveggyűjtemény született olyan kiváló felvidéki történelmszek tollából, mint pl. Vadkerti Katalin és Popély Árpád.⁴⁸³ Sajnos a málenkij robot témaköréről viszont egy teljes értékű monográfia vagy forráskötet még várat magára. Tanulmányok viszont születtek ebben a témában. Ebben is kiemelkedik Dobos Ferenc szociológus tanulmánya⁴⁸⁴, melynek alapja rengeteg kutatómunka és orálistory-gyűjtés, melyet a 90-es évek elején végzett Bodroglköz, az Ung-vidék, a Bódva völgye és Rozsnyó környékén.

A málenkij robot kutatását több tényező is gátolja. Elsősorban kevés az elő adatközlő, Bodroglközben és Ung-vidéken is már csak 1-2 olyan személy él, akit az a szerencsétlenség ért, hogy elhurcolták 1944 végén. Sajnos ezek a személyek már nem szívesen beszélnek a történekről, több esetben a leszármazott rokonok beszélnek le az átélőket az interjúról. Viszont vannak bodroglközzi elhurcoltakkal felvett interjúk, melyeket a 90-es évek elején készített Dobos Ferenc, azonban sajnálatos módon a kutatók számára nem

⁴⁸³ Ld.: JANICS Kálmán: Hontalanság évei. Budapest, Hunnia, 1989.; VADKERTI Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Pozsony, Kalligram, 2007.; POPÉLY Árpád: Iratok a csehszlovákiai magyarság 1948–1956 közötti történetéhez I. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

⁴⁸⁴ DOBOS Ferenc: Magyarok a történelem senkiföldjén. „Málenkij robot” a kelet-szlovákiai Bodroglközben és Ung-vidéken. Regio, 3 (1992), 4. sz.

elérhetők, mivel egy magyarországi intézmény tulajdonában vannak és nem kutathatók.⁴⁸⁵

A kutatást gátló tényezők közé lehet sorolni az 1989 utáni társadalmi passzivitást. Ide nemcsak a történeti munkák hiányát sorolnám, hanem azt az ösztársadalmi passzivitást, mely jellemezte a bodrogi közzi hozzáállást a témához 1989 után. Míg Kárpátalján rögtön a rendszerváltás után nekifogtak a téma kutatásának és az áldozatok neveinek a szolvyai emlékparkban kiállított gyűjtéséhez, ez Bodrogi közben legfeljebb csak falusi szinten történt meg. Bár a kárpótlási törvények miatt születtek névjegyzékek, de ezek a nevek egy-két községtől eltekintve, ahol emlékművet vagy táblát állítottak, csupán a krónika irataiban, magánkézben vagy a községi hivatal levéltári anyagiban maradtak fenn. Történeti szempontból feldolgozva nem voltak és a szolvyai központi emlékparkban sem őrzik nevüket egy emléktábla.

Sajnos kijelenthető, hogy jelenleg a málenkij robothoz fűződő csehszlovákiai levéltári anyagok is feldolgozásra várnak. A témához fűződő levéltári anyagok a prágai Csehszlovák Külügyminisztérium iratai között találhatóak, melyek leginkább a névjegyzékek pontosításában és az elhurcoltak sorsáról szóló diplomáciai levelezések elemzésében segíthetnek.⁴⁸⁶ A levéltári anyagok kutatását az is nehezíti, hogy regionális szinten semmilyen irat nem található az 1945 utáni csehszlovák iratanyagokban. Ugyanis tudjuk, hogy 1945–46 után már térnek vissza elhurcoltak, 1947 után pedig már tömegesen, viszont falusi szinten a Helyi Nemzeti Bizottság iratai között nem nagyon találni olyan iratot, hogy most a községbe visszatért volna a falu egyik elhurcoltja. Ez arra vezethető vissza, hogy falusi szinten ez nem volt vállalható téma, a jelentések egyenesen felsőbb szintre kerültek.

A kutatás egyik legnagyobb gátló tényezője viszont az, hogy a málenkij robotról 1989-ig, a szocialista rendszer bukásáig nem lehetett beszélni, még családi körben sem. A szerencsés visszatértek azt az utasítást kapták, hogy a szovjet földön történt rabságról beszélni nem lehet, mert ennek kárát valamelyik családtag szenved. Ennek több módszere is volt, munkahelyen való lefokozás vagy hozzátartozó tanulmányi előre haladásának gátolása. Ugyanebben a megfélemlítésben részesültek azok a hozzátartozók is, akiknek rokona soha nem tért vissza. Annak, hogy 1989-ig a témáról nem lehetett beszélni, kiváló bizonyíték az 1990. január 5-én a kistárkányi Helyi Nemzeti Bizottság és a Nyilvánosság az Erőszak Ellen (Verejnost' proti násiliu) közös gyűlésén készült jegyzőkönyv, melyben Bálint István helyi lakos először említi nyilvánosan azt a tényt, hogy a községből 1944-ben és 1945-ben akarattuk ellenére civil férfiakat hurcoltak el, és ezért kárpótlás jár. Az ülés végén határozat is született, mely szerint kérvényezni fogják a Járási Nemzeti

⁴⁸⁵ Ld.: SIMON Attila: A málenkij robot és a felvidéki magyarok. 2016. 12. 12. Online: <http://ujjszo.com/online/panorama/2016/11/27/a-malenkij-robot-es-a-felvideki-magyarok>

⁴⁸⁶ Uo.

Bizottságtól, hogy 30.000 csehszlovák koronát áldozzon egy emlékműre, mely az I. és II. világháború áldozatainak állítana emléket.⁴⁸⁷

A málenkij robot kapcsán három fő okot és politikai hátteret említ a szakirodalom. Az első ok, amiért civil férfiak elhurcolására került sor az az, hogy a Szovjetuniónak óriási hadi veszteségei voltak, és ezen férfiak munkaerőhiányát pótolni kellett. A második ok a Kárpátalja régiójának a Szovjetunióhoz való csatlakozásának elősegítése volt. 1943. december 13-án sor került az Edvard Beneš és Sztálin közötti találkozóra, melynek során megegyezett a szovjet csapatok átvonulása utáni hatalomrendezésről.⁴⁸⁸ Ezen találkozáson valószínűleg szóba került Kárpátalja kérdése is. Viszont a két szóban forgó térséget (Bodrogköz és Kárpátalja) természetes határok nem választják el, ezért nagy valószínűséggel ugyanazon 0036 sz. parancs alapján szerint gyűjtötték be a civil férfi lakosságot az NKVD katonái, mint Kárpátalján.⁴⁸⁹

Az utolsó ok, melyet emleget a szakirodalom, az a kollektív megtorlás alapján való elhurcolás, mely szerint az összegyűjtött civil férfiak nemzetiségük szerinti osztályozása alapján kerültek szovjet lágerekbe. Ugyanis visszaemlékezések alapján tudjuk, hogy a foglyokat nemzetiségük alapján rendszerezték. A szlovák, cseh és cigány nemzetiségű hadifoglyokat az első összeírásnál hazaengedték.⁴⁹⁰ Azt, hogy a magyar és a német nemzetiségű személyek nemkívánatosak sem a hadviselt, sem az azt következő hónapokban „újraéledő Csehszlovákiában”, mi sem bizonyíthatná jobban, mint a kassai kormányprogram, melynek VIII. pontja kimondja a magyar és német nemzetiségűek kollektív bűnösségét és állampolgárságuktól való megfosztását.⁴⁹¹

A Szovjetunió számára Magyarország harcoló, közvetlen katonai ellenfél volt. Mivel Bodrogköz (Ung-vidék és Kárpátalja) magyar lakosságát a magyar nép részének tekintették, ezért a kollektív bűnösség elvére hivatkozva, a férfi polgári lakosság egy részét hadifogolytáborokba, onnan pedig szibériai munkatáborokba szállították. Ez a nagyméretű akció a hágai egyezmény megszegését jelentette, amely szerint polgári lakosság nem

⁴⁸⁷ ŠA v Košiciach – pobočka Trebišov, Fond Miestny národný výbor v Malých Trakanoch, Zápisnica z rady MNV 1976–90. 1990. I. 05. (Állami Levéltár, Kassa – töketerebesi kirendeltség, A kistárkányi Helyi Nemzeti Bizottság fondja, jegyzőkönyv a HNV tanácsának üléséről 1976–90, 1990. I. 05.)

⁴⁸⁸ Vö.: DOBOS F.1992.

⁴⁸⁹ DUPKA György: „Keressétek föl a sírom”. Ungvár–Budapest, Intermix, 2004. 23.

⁴⁹⁰ KOVÁCS Tibor: Fogságom története, málenkij robot. Kézirat. Kistárkány, 2001. 2.

⁴⁹¹ <http://www.selyetori.sk/download/a-kassai-kormanyprogram-szovege/> (Letöltve: 13.12.2016.)

vonható felelősségre országa hadi cselekményeiért.⁴⁹² Dobos Ferenc szerint azonban „a magyarlakta területeken végrehajtott kollektív megtorlás nyilvánvalóan politikai döntés eredménye volt.”⁴⁹³ Továbbá úgy véli, hogy miután a Vörös Hadsereg megszállta Bodroglakot és Ung-vidéket, a térségben maradt magyar és német katonák felkutatása mellett a magyar nemzetiségű férfi lakosság deportálását is parancsba adták.⁴⁹⁴ Ugyanis 1944. november 13-án a 4. Ukrán Front törzse parancsot adott ki arról, hogy a Kárpátalján élő német és magyar nemzetiségű, 18 és 50 év közötti férfiaknak három napon belül jelentkezniük kell a legközelebbi szovjet katonai parancsnokságon.⁴⁹⁵ Minthogy a szovjetek számára a világháború előtti belső közigazgatási határok semmilyen tekintetben sem jelentettek akadályt, valószínűleg ugyanez a parancs vonatkozott Bodroglak és Ung-vidék lakosságára is: „... egész sor településen német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek élnek, akiket ugyanúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni és hadifogolytáborba kell irányítani...”

b) A német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, akik Kárpátontúli Ukrajna felszabadított területén élnek, külön csapatokban, listák szerint, konvoj alatt hadifogolytáborba kell irányítani.”⁴⁹⁶ A parancsot minden településen kidobolták, az embereket pedig újjáépítési munkálatokra hívták, ami viszont a parancsban nem szerepelt. A lakosság úgy tudta, hogy csak pár napos újjáépítő munkáról lenne szó, ami egyes személyeknél több évbe is beletelt. Innen ered a szó jelentése: „málenkij robot” – egy kis munka. A málenkij robot okait aszerint lehetne meghatározni, hogy melyik területen történt. Kárpátalján az egyik kiváltó ok a terület mihamarabbi Szovjetunióhoz való csatolásának elősegítése volt.⁴⁹⁷ Bodroglakban és Ung-vidéken a kollektív bűnösségre hivatkoztak. Ehhez a szerencsétlenségsorozathoz sorolják továbbá magyarországi svábok és a budapesti lakosság táborokba való internálását is, aminek a fő oka a háború utáni hadifogolylétszám kiegészítése volt.⁴⁹⁸

Bodroglakban az akció 1944. december 1-től december 23-ig tartott. A bujkáló magyar férfiak utáni keresés 1945 februárjáig folytatódott. Őket a

⁴⁹² GEREBEN Ágnes: Idegen állampolgárok deportálása a Szovjetunióban, intézményi és ideológiai előzmények. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola málenkij robottal foglalkozó honlapja. http://www.kmf.uz.ua/mr/5_gereben.html (Letöltve: 13.12. 2016.)

⁴⁹³ DOBOS F. 1992.

⁴⁹⁴ Uo.

⁴⁹⁵ A 4. Ukrán Front 1944. november 13-i 0036. sz. határozata.

⁴⁹⁶ Ld.: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola málenkij robottal foglalkozó honlapja. http://www.kmf.uz.ua/mr/1_korszak_bemutatas.html

⁴⁹⁷ BOGNÁR Zsolt: A polgári lakosság tömeges, szovjet fogságba hurcolásának okai és módszerei Magyarországon 1944/45-ben. http://www.kmf.uz.ua/mr/5_bognar.html Letöltve: 2016.12.13.

⁴⁹⁸ A témáról bővebben: uo.

háborús bűnösökre vonatkozó szovjet törvények alapján ítélték el, főleg amiatt, hogy nem jelentkeztek önként a nyilvántartásba vételre. A tömegesen elhurcoltak ellen vizsgálat nem indult, csakis a magyarságukból fakadó kollektív bűnösség alapján lettek háborús bűnösök.⁴⁹⁹

Míg a tömeges deportálások dec. 1-jén kezdődtek, voltak olyan elhurcolások, melyek már hamarabb is megtörténtek. Jó példa erre Tolvaj Sándor (nagyvárkányi születésű, kistárkányi lakos) esete, akit már november 28-án elhurcoltak. Visszaemlékezése szerint egy pár szovjet katona jött érte egy kistárkányi civil lakos kíséretében, aki jól tudott oroszul. Őt még aznap elvitték és menetben hajtották több bodrogi társával együtt több napon keresztül egészen Szamorig (Szolyván nem is járt), ahol vagonra tették és a boriszovi lágérbe vitték. A tény, hogy őt már az első nagyobb bodrogi transzportok előtt elvitték, arra következtet, hogy a Kárpátaljáról elhurcoltak egy része meghalt, és hirtelen utánpótlás szükségeltetett a létszám megtartásához.⁵⁰⁰

A deportálás két hullámban történt. Az első december 1-től 6-ig tartott, amelyben (főleg az először megszállt) tizenhét község volt érintett.⁵⁰¹ Az embereket a községekben gyűjtötték össze, onnan Kárpátaljára, majd kétheti ott-tartózkodás után valamelyik szovjet munkatáborba vitték. Meg kell jegyezni, hogy az első érintett községek (Kistárkány, Nagytárkány, Ágcsernyő, Bély, Dobra, Kisgérés, Nagygerés, Királyhelmece, Lelesz, Bodrogszerdahely) mind a vasútvonal 3 km-es légtávjában terülnék el vagy központi jelentőségű településekről van szó. Logisztikailag sokkal könnyebb volt a vasút melletti és természetesen a központi vonzáskörzettel rendelkező községekből (Királyhelmece, Lelesz, Bodrogszerdahely) vagonra terelni a férfilekosságot, mint a távolabbra eső településekről. Kisgerésben pl. 1944. december 3-án dobolták ki először a felhívást az „egy kis munkára”. A civil férfilekosság engedelmessékedett a felhívásnak, mivel nem tudták, hogy mi vár rájuk. Másodsorban pedig statárium volt kihirdetve. Azt a személyt, aki nem engedelmessékedik a parancsnak vagy bujkál, lelövök. Berti Jánosné visszaemlékező szerint a testvérek egymást nógatták, hiszen ha valamelyikük nem akart a felhívásnak eleget tenni, a családnak tesz rosszat.⁵⁰²

Az összegyűjtés több helyen zajlott le. Ez az időponttól is függött. Az első időpontokban (1944. december első fele) egyenesen Szolyva felé terelték a férfi lakosságot. De pl. Tolvaj Sándort több megálló után (Munkács, Latorca-átkelés) egyenesen Szamorigba vitték. A kisgerési férfiakat először

⁴⁹⁹ Uo.

⁵⁰⁰ Tolvaj Sándor (1913) visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2013. 03. 06. Magángyűjtemény – Lukács Gábor.

⁵⁰¹ DOBOS F. 1992.

⁵⁰² Berti Jánosné (1927) visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2014. 01. 24. Magángyűjtemény – Lukács Gábor.

Királyhelmeceen tartották, majd a mostani Kárpátaljára, Dobronyba vitték. Onnan pedig Szolyvára. A kistárkányi férfiak nagy része gyalogos menetben Csap-Munkács-Szolyva-Turka vonalon jutott Szamborba, ahol végül vagonba kerültek és valamelyik szovjetuniói lágerbe szállították őket.

1944. december 6-a után került sor a többi bodrogi községe, december 12-től pedig az Ung-vidéki magyarok lakosainak deportálására. Ekkor már nem közvetlenül a falvakban történt az emberek őrizetbe vétele, hanem kijelölt településeken (Királyhelmece, Kisbári, Deregyő, Vaján, Pálóc), ahová a felszólítás után néhány nappal még kíséret nélkül (esetleg a falubeli milicisták kíséretével) mentek a férfiak.⁵⁰³ Egyes férfiakat az összegyűjtés után Kelet-Szlovákiában tartották, előbb Garanyban, majd Szinnán. Onnan vitték őket Kárpátaljára, majd a szambori gyűjtőlágerbe, ahonnan kb. két hét várakozás után a Szovjetunióba szállították őket.⁵⁰⁴ Feltehetően azért történt két etapban a lakosság elhurcolása, mivel a hadifoglyoktól túlszűfolt elosztólágerek nem voltak képesek több embert befogadni és a marhavagonok száma is kevésnek bizonyult.

Amint már feljebb is említettem a megszálló („felszabadító”) szovjet hadsereg 1944. november 24-én lépett Bodrogköz területére. Mivel a legtöbb információ a bodrogi elhurcolatról a kistárkányi interjúalanyok beszámolóiból származik, ezért szeretném részben ezen beszámolók alapján felvázolni, hogy miként is ment végbe a bodrogi civil férfi lakosság elhurcolása (vagy annak első hulláma). A legtöbb faluban a megszállás után egy héttel (valahol pár nappal korábban, mint Kistárkányban⁵⁰⁵) adták ki a parancsot közhasznú munkára. Ezt vagy a falu komisszára és annak orosz nyelvvel bíró megbízottja, vagy a falu kisbírója hirdette ki. A meghirdetett munka 3 napra szólt, valamilyen újjáépítési munkára. Két esetet tudunk megkülönböztetni. Az egyik, hogy a munka meghirdetése után már nem tértek vissza szülőfalujukba és már egyenesen vezényelték a férfiakat a gyűjtőlágerbe. A második eset, hogy a Csap közeli férfilekosságot (Bély, Kistárkány, Ágcsernyő, Bacska) még az első napi munka után hazaengedték. Nekik főleg a záhonyi vasúti híd újjáépítésén kellett dolgozniuk. Otthon azzal a hírrel várták őket, hogy kétheti élelemmel jelentkezniük kell a Hangya szövetkezet udvarán, mert új munkára osztják be őket. A kistárkányiak viszont a csapi munkát választották. Főleg azért, mert biztonságosabbnak érezték az eddigi munkát, és mert naponta fogja őket vonat szállítani a közeli Ágcsernyőből Csapra és vissza. A munkára összesen 94 ember kapott felhívást, a magyarokon kívül más nemzetiségűek is.⁵⁰⁶ A felhívást a kisbíró

⁵⁰³ DOBOS F. 1992.

⁵⁰⁴ Uo.

⁵⁰⁵ Tolvaj Sándor (1913) visszaemlékezése.

⁵⁰⁶ KOVÁCS T. 2001. 3.

dobolta ki. Összegyűjtésükkor nem alkalmaztak velük szemben semmilyen erőszakot. December 4-én eleget tettek a parancsnak és vonatra szálltak, ami Csapra vitte őket. Ebből következően Kistárkány férfi lakosainak deportálása még a december 6-ig történő első hullámban megtörtént.

Csapon a vonat megállt, ahonnan fegyveres őrizet mellett egy országúton folytatták menetelésüket. A visszaemlékezők szerint nem közölték velük, hogy hova tartanak, és ezt a végállomásig nem is tudatták velük. Kovács Tibor visszaemlékezése alapján még Csapon megtörtént a nemzetiség szerinti összeírás. „A csűrben egy asztal mellett írnok volt, aki magyarul is beszélt. Mindenkit feljegyzett és a nemzetiségét kérdezte. Magyarok külön egy másik épületbe, a szlovákok, románok és a cigányok elmehettek haza. Községünkbe is így tértek haza többen. Mondhattuk volna magunkat mi is szlováknak, mivel mindannyian a Felvidékről voltunk. Nem mondtuk azért, mert az a hír terjedt, hogy a szlovákokat viszik katonának, a magyarokat pedig munkára. – Elegünk volt a katonáskodásból – mondták az idősebbek.”⁵⁰⁷ A menet gyalog indult el Csapról Bátyúba, ahol az éjszakát töltötték. A memoár szerint a létszám kb. kétszáz fő lehetett, többnyire a környék falvaiból: Ágcsernyő, Battyány, Bély, Kistárkány és Nagytárkán.⁵⁰⁸ Bátyúban vonatra szálltak, ahonnan Beregszászba vitték őket. Ennivalót nem kaptak, csak egy evőkanál kristálycukrot, amit valamivel felvegyítettek. Innen újból gyalog folytatták az útjukat Munkácsra. Az útvonal elég érdekesnek mondható, mivel úgy járták meg Munkács városát, hogy Csap–Bátyú vonalon jutottak Beregszászba. Ennek két oka lehet. A vasútvonal a Csap–Bátyú–Beregszász vonalon szabad volt, és ezért inkább Beregszászból vezették őket gyalog tovább Munkács felé. A másik lehetséges ok a gyűjtőhelyek túlszűfolttsága. Minden bizonnyal a munkácsi gyűjtőhely nem volt képes több ember befogadására, ezért egy kitérővel kerültek Munkácsra, ahonnan valószínűleg egy másik menetet már elindítottak a szolyvai gyűjtőláger felé.

Az úton minden foglyot ért megaláztatás. A kísérő katonák kicserélték az elhurcoltakkal elhasznált lábbelijüket, elvették az órákat, késeket, személyes tárgyakat és a féltve őrzött fényképeket. Munkácson a helyi lakosság és főleg a ruszin ismerősök, akik már látták a kárpátaljai magyarság elhurcolását, ételt adtak nekik. „... odajött a sor mellé. Rögtön megismert. Sírni kezdett, majd megszólalt: – Oni Tibi, magukat viszik megölni! Mondta, hogy megszöktet. [...] Megvolt a lehetőségem a szabadulásomra, de nem hagytam a többieket. Ancsa egy barna tálkában 4 darab fasírozottat hozott, és közölte velem, hogy Károly bácsit is így vitték el, s már meg is halt.”⁵⁰⁹ Az éjszakát Podheringben töltötték, ahonnan útjuk Szolyva felé vezetett. A

⁵⁰⁷ Uo. 4.

⁵⁰⁸ Uo.

⁵⁰⁹ Uo. 7.

menet december 6-án érkezett meg a szolyvai gyűjtőtáborba. Fejüket leborotválták, amit magyarul beszélő civil emberek végeztek. A nyírás után a zuhanyzás következett. A zuhanyzóban egyszerre tíz ember fért el, és volt úgy, hogy nemhogy meleg víz, hanem semmilyen víz nem jött a csöveken. Itt több embernek (főleg azoknak, akik itt szolgáltak a háború alatt) sikerült megszöknie a szennyvízlevezető csatornán keresztül. Akiket viszont elfogtak, azokat összeverve vitték vissza a lágerbe. Szolyván főleg a láger takarítása volt a dolguk. Kovács Tibor a lágerben levő étkezésre így emlékezett vissza: „Bablevest adtak, itt úgy készítették, hogy nagy benzines hordókban vizet főztek egy kevés babbal. Mikor felfőtt a víz, akkor kezdték osztani. Itt történt meg a baj. Az embereknek nem volt edényük, nem tudták mibe kivenni a reggelit. Konzerves dobozokat keresgéltek az udvaron, találtak is, amit már az előttük levők használtak. Rozsdásak és piszkosak voltak. Kicsit kimosták és ebbe vették ki a levest.⁵¹⁰ A reggeli alatt a kistárkányi férfiak tudomására jutott, hogy a láger bejáratánál kistárkányi asszonyok várakoznak. Csak egy páran találkozhattak velük. Volt, aki ekkor látta utoljára feleségét, és volt olyan, aki ekkor láthatta volna utoljára, de az örök nem engedték. Szintén ugyanerről beszélt interjújában Berti Jánosné is.⁵¹¹ Szolyván megtörtént az emberek osztályozása, a nagyon fiatalokat és a betegeket hazaengedték.

Szolyvát elhagyva Verecke felé vezették őket. A menetet katonai őrizet biztosította. Az útra sem enni-, sem innivalót nem vittek, ezért a legtöbben az utak melletti szennyezett vízből ittak, amitől később sokan vérhast kaptak. Sőt, amikor a vízeről híres Polena községhez értek, nem ihattak a gyógyforrásból. A decemberi zord időben történő menetben a még közel két héttel azelőtti erős férfiak teljesen legyengültek. Kovács Tibor visszaemlékező részletesen leírja egyes férfiak megtörését, bemutatva ezzel személyes sorsukat: „Lassulni kezdett a menetelés, amikor a mellettem álló Mátyás Imre bácsi letérdelt és zokogva sírni kezdett. Egy magyar zászló darabját vette észre az út szélén, jeges sárba fagyva. A zászlóból nagyon szépen látszott a három szín: piros, fehér, zöld. Kivenni nem tudta, de megcsókolta, mint anya a gyermekét. Aztán felállt, megölelt és azt mondta: – Láttad? Hazánkból kimegyünk, többet élve vissza nem kerülünk, családunkat nem látjuk. – Nagyon el volt keseredve. Két árva gyermeket hagyott otthon a nagyszülők gondjára. Felesége fiatalon, két éve halt meg. [...] Soha többé nem tért haza a családjához.”⁵¹²

A hágót elhagyva több településen is megálltak, ahol a lengyelek mély együttérzéssel meleg étellel és kenyérrel kínálták őket. Az útjuk ezután tovább folytatódott, érintve Turka községet, a Sztrij és a Dnyeper folyó partját. A menet közben ha valakik megszöktek, akkor a katonák, hogy a

⁵¹⁰ Uo. 8.

⁵¹¹ Berti Jánosné (1927) visszaemlékezése.

⁵¹² KOVÁCS T. 2001. 11.

létszám teljes legyen, mindig kerítették a helyükbe másokat. A visszaemlékezők szerint a menet létszáma ekkor négyszáz és ötszáz körül mozgott. Mielőtt elérték volna végállomásukat, egy éjszakát töltöttek Novij Szambor régi iskolaépületében, ahol az emberi piszoktól csúszós padlóból rájöttek, hogy már mások is jártak előttük. A menet végállomása Starij Szambor volt, ahol a csehszlovák zászlót vélték felfedezni. Ekkor remény csillant fel bennük. Itt újra a nemzetiségükre kérdeztek rá, ahol lehetőség adódott szlovák nyelvtudással a Csehszlovák Légióba való belépésre. A szlovák nyelvismeretet viszont a *Miatyánk* ima szlovák nyelvű változatával kellett bizonyítani. Hiába ismerték és beszélték többen a szlovák nyelvet, a *Miatyánkot* szlovákul csak egypáran tudták. Őket Szamborban kivették a menetből, de mivel a hosszú és viszontagságos úton annyira lebetegedtek, hogy a Légióba már nem kerültek be, Premysl városába vitték őket, ahonnan a felépülés után hazamehettek.⁵¹³

A szambori gyűjtőtáborból vonattal indultak tovább. Egy kis vagonban kb. 50-60, egy nagy vagonban kb. 100 ember volt túlszűfelve. Minden vagonba egy veder vizet adtak, továbbá napi fejadagként 20 dkg kenyeret kaptak az elhurcoltak. A vasúti kocsikban hiába volt kályha, tüzelőfát nem kaptak bele. Az első napok után megmutatkoztak a kimerültség jelei és többen elhaláloztak. Őket az első megállónál egyszerűen csak kidobták, elhantolásuk módját nem is ismerjük. A szökési kísérleteket kegyetlenül megtorolták. Így volt ez, bár alaptalanul, K. B. esetében is. „Az állomásokon volt úgy, hogy napokig várakoztunk. Egyszer, amikor így várakoztunk, K. B. bácsi az elrejtett zsebkésével a vagon oldalán egy lyukat próbált megnagyobbítani, amit az örök észrevettek. Rögtön meg is torolták. Kinyitották a két vagon ajtaját és sorra vertek bennünket. B. bácsit, aki a tettét bevallotta, teljesen a földre verték. Elájult. Nem kaptunk se kenyeret, se vizet. Azt állították, hogy el akartunk szökni. Na de nem volt értelme magyarázkodni, hogy egy ilyen kis lyukon nem lehet megszökni.”⁵¹⁴ Ezek után szomjúságukat hóval enyhítették, amelyet a kiszedett kályhacső lyukán szedtek. Szükségleteiket a vagonban végezték egy az arra kialakított résen.

A legtöbb kistárányi elhurcoltnak a végállomás a többi Gupvi-láger mellett Boriszov volt. Az út 10-12 napig tartott. Mire megérkeztek, az erős férfiak annyira legyengültek, hogy egymást vitték be a barakkokba. A szálláshelyük így nézett ki: „Hosszú deszkabarakk, keskeny folyosó, két oldalt háromemeletes fekvőhelyek. Két dobkályha volt a barakkban, de tüzelő itt sem volt.[...] A barakkon picit ablakok voltak, erősen beszögezve. A barakkban a tárányiakon kívül Beregszászból és környékéről voltak. Lehattunk olyan 500-600-an.”⁵¹⁵ Szabó Barnabás szerint kistárányiak 63-an

⁵¹³ Uo. 17–18.

⁵¹⁴ Szabó Barnabás szavait idézi: uo. 21.

⁵¹⁵ Uo.

voltak a táborban. A lágerben németekkel voltak összekeverve. „De azok katonafoglyok voltak. Hogy lehet a civileket azokhoz keverni? Más helyütt fogták össze őket, minket meg elhurcoltak itthonról a családtól.”⁵¹⁶

A foglyokat Boriszovban is egészségügyi állapotuk alapján osztályozták. A betegek a barakkokban maradtak, a többieknek dolgozniuk kellett. Eleinte kétfajta munkát végeztek velük: újrabeépítési munkákat, valamint a szerencsésebbek fát vágtak a közeli erdőben. Tavasszal egyeseket a közeli mezőgazdasági kolhozba vitték, ahol nyers zöldségekkel (cukorrépával, sárgarépával, burgonyával) csillapították éhségüket. Aki viszont nem jól végezte a munkáját vagy nem teljesítette a napi normát, aznap nem kapott vacsorát.

Napi fejadagjuk kb. 20-60 dkg kenyér volt, egy evőkanál cukor, hozzá kása vagy valamilyen leves, általában korpából, babból vagy répából, ami éppen arra volt elég, hogy ne haljanak éhen. A tisztálkodásra és fertőtlenítésre csak minden második héten egyszer került sor. A ruhák fertőtlenítése után, amíg azok meg nem száradtak, meztelenül álltak a betonteremben. A tetvek elszaporodása ellen mindenütt szőrtelenítették őket. A betegeken nem segítettek, aki tudott, az a maga erejéből gyógyult meg. A lágerben volt egy német orvos, aki viszont megfelelő felszerelés és gyógyszerek hiányában gyógyítani nem tudott. A lágerben a verések és megaláztatások mindennaposak voltak. Az otthoniakkal való kapcsolattartás nem volt lehetséges, levelet haza nem írhattak.

1945. január végére az emberek egymás után haltak meg. Legelőször G. L. A visszaemlékezőnek (Sz. B.) K. B. társával a halottakat kellett eltemetniük. „A halottakat le kellett öltöztetni meztelenre. Kihordani a szánkóra, amelyre 20 halott fért rá egyszerre. A megpakolt szánkót az erdő szélére kellett húzni és ott megástuk a sírokat és beletemettük a halottakat. Nagyon nehéz munka volt, mivel rokonokat, ismerősöket, barátokat, falubelieket kellett így eltemetni. A sírás fogott el bennünket...”⁵¹⁷ Tavaszra a tárkányiak közül már csak 20-an maradtak, főleg az alultápláltság, a kimerültség és a vérhas következtében, amit a hosszú menet alatt kaptak el.

Az első fogoly Kistárkányból 1945. november 8-án került haza. Őt Boriszovból Moglietkába helyezték át. Mikor hazaérkezett, a hozzátartozók kérdéseire általában egy választ adott: meghalt. A falubeliek reményét végleg eloszlatva a visszaemlékező Szabó Barnabás, aki Boriszovból a szmolenszki erdőn keresztül szökött haza 1945. december 23-án. Megerősítette az igazságot a halottakról, hiszen ő temette el őket.

Két héttel az első után egy újabb transzport indult, amelyben szintén voltak tárkányiak, de jóval kevesebben, mint az elsőben. Az ő menetükben

⁵¹⁶ Szabó Barnabás (1917) visszaemlékezése. Az interjú készítésének helye és ideje: Kistárkány, 2010. január 27.

⁵¹⁷ Uo.

1500-1800-an lehettek. Az elhurcolt emberek kevesen voltak velük, inkább német, magyar és román hadifoglyok. Őket különböző táborokban helyezték el: Boriszov, Minszk, Makijevka, Kramatorszk (koks- és kerozinüzem), Sztálinov (tégla- és cementgyár), Jenakijeva (vas- és csőgyár).⁵¹⁸ Az utolsó kistárkányi férfi 1949. szeptember 22-én, öt évvel az elhurcolás után ért haza.

Bodrogköz és Ung-vidék lakosainak elhurcolásakor érték a magyarságot a legnagyobb veszteségek. Míg az Ung-vidéken 15, addig a Bodrogközben 36 magyarlakta települést érintett a málenkij robot.⁵¹⁹ A halálos áldozatok nagy része még a munkatábor előtt elhunyt, főleg az éhség, a hideg, a kimerültség és a vérhas következtében. A tényleges emberi életeteket követelő veszteség aránya 36%. Az összes elhurcolt felét kitevő, december 6-a előtt fogságba esett deportáltak esetében azonban a málenkij robot megpróbáltatásai során csaknem minden második ember elpusztult (43%). A bodrogközi települések veszteségei (38,5%) ennek megfelelően jelentősebbek az Ung-vidéki elhalálozási arányokhoz képest, de a meghaltak aránya az utóbbiak esetében is azt mutatja, hogy minden három elhurcolt közül csupán ketten láthatták viszont szülőföldjüket. A statisztikai adatok abból a szempontból tekinthetők hátborzongatónak, hogy nagyságrendekkel meghaladják a bodrogközi és Ung-vidéki települések lakosságát ért háborús frontokon, katonaként elszenvedett veszteségeket.⁵²⁰

A feldolgozott adatok a munkatáborokban eltöltött idő szempontjából is hasonló arányokat mutatnak. Míg az Ung-vidékről elhurcoltak 52%-ának az ismertett módon 1946 végéig sikerült hazajutnia, a bodrogköziek esetében ez az arány mindössze 28%. Az elhurcolt, aktív korú férfiak kb. 28%-a (a meghaltakkal együtt 64%) 1947 végéig még nem ért vissza szülőföldjére. A december 6-a előtt deportáltaknál a bodrogközi falvak esetében ez az arány még a 70%-ot is meghaladja. Az előbbiekből következik, hogy a legkésőbb 1947/1949-ben, ill. 1949 után hazatértek aránya a bodrogközi települések esetében nagyobb (33%).⁵²¹ Bodrogközből és Ung-vidékről összesen 2444 férfit hurcoltak el, ebből 876-an életüket veszítették. A hazatértek száma 1543.⁵²² Hozzá kell fűzni azonban azt a tényt, hogy ezek a számok nem pontosak. A tanulmány, mely alapjául szolgál ezen statisztikai adatoknak, 24 éve készült. Azóta több faluban is került elő névjegyzék, melyek összevetésével pontosabb számokat kaphatunk.

Sajnos ezek feldolgozottsága még jelenleg is folyamatban van. A számadatok pontatlanságára jó példa Kistárkány, ahol ugyanis több adat is a rendelkezésünkre áll, melyek konkrét névjegyzékkel is el vannak látva.

⁵¹⁸ Szabó Barnabás szavait idézi: KOVÁCS T. 2001. 21–23.

⁵¹⁹ Uo.

⁵²⁰ Uo.

⁵²¹ DOBOS F. 1992.

⁵²² Uo.

Dobos Ferenc összeírása alapján a faluból 102 civil férfi hurcoltak el, melyből 46 veszítették életüket.⁵²³ Az elhurcoltak aránya 33%, a meghaltak aránya pedig 45%. A többször idézett Kovács Tibor segített az elhurcoltaknak és azok családjainak a kárpótlás megigénylésében. Összeírása alapján a községből 64 személyt hurcoltak el, melyből elhunyt 37 személy. Az elhurcoltak aránya 20,5%, az elhunytaké pedig 58%.⁵²⁴ Rendelkezésünkre áll továbbá még a Kistárkány krónikájában feljegyzett névjegyzék, mely szerint elhurcoltak 55 személyt, ebből elhunyt 32, az elhurcoltak aránya 17,5%, a meghaltak aránya 58%.⁵²⁵ Mivel mindkét forrás névjegyzékkel is szolgál, végeztem a nevek alapján egy összeírást, és a következő számokat kaptam. Az elhurcoltak száma 77, az elhunytak száma pedig 46. Ebből következően az elhurcoltak aránya 24,6%, az elhurcolás során vagy a lágerekben meghaltak aránya pedig majdnem eléri a 60%-ot.⁵²⁶ Több oka is lehet, hogy a számok ennyire eltérőek. Nem biztos, hogy mindenki jelentkezett kártérítésre, a krónika adatai pedig még a kártérítés igénylése előtt lettek lejegyezve. Dobos Ferenc számai valószínűleg azért magasabbak, mert több, a szomszédos nagytárkányi községben született lakos is Kistárkányban lakott 1944 végén.

1. táblázat: A kistárkányi elhurcoltak számadatai

Forrás	1941 évi népszámlálás	Elhurcoltak	Meghaltak	Hazajöttek	Elh. aránya	Megh. aránya
Dobos F.	313	102	46	51	32,59%	45,10%
Kovács T.	313	64	37	27	20,44%	57,81%
Falukrónika	313	55	32	23	17,57%	58,18%
Lukáč G.	313	77	46	31	24,60%	59,74%

A károkat, melyeket a málenkij robot szörnyű eseménye okozott, a mai napig nem lehet felbecsülni. Csak a Bodroghozban a civil férfi lakosság elhalálozási aránya az elhurcoltak között több mint 30%. Ami azt jelenti, hogy három elhurcolt férfi közül egy nem tért vissza. Ez a tényező nagyban megpecsételte Bodroghoz mindennapi életét. A leginkább mezőgazdaságra berendezkedett Bodroghozban nem volt életerős férfi, aki a gazdaságot, beleértve a növénytermesztést és az állatok gondozását elvégezte volna. A háború utáni években nagy volt a szegénység. Mivel gazda nem volt a

⁵²³ Uo.

⁵²⁴ KOVÁCS T. 2001. 23.

⁵²⁵ Kistárkány falukrónikája. 192–193.

⁵²⁶ Ld. 1. táblázat a kistárkányi elhurcoltak számadatairól.

családban, a nők pedig a munkát a gazdaság körül nem győzték, ezért valószínűsíthető, hogy több faluban is emiatt alakult meg elsők között Bodrogek falvaiban az Egységes Földműves Szövetkezet (EFSZ). Kistárkányban (mely elsők között volt az EFSZ megalakulásakor) pl. talán ezen oknál fogva is ment végbe erőszakmentesen a szövetkezet megalakulása és a háztáji jószág, föld és szerszám beadása. A téma csak feltételezés, kutatást érdemel, ugyanúgy, ahogy a málenkij robot és a nők II. világháború utáni helyzete. Sajnos azt kell mondani, hogy a szerencsés hazatértek sorsa nem volt könnyű itthon sem. Beszélni a témáról nem lehetett, a családtagok reszlovakizálásra voltak felszólítva, hogy a visszatért hozzátartozójuk állampolgársághoz juthasson, valamint a visszatértek (nagy részben fiatalok) annyira megtörttek, hogy a lágerben történt traumát sosem heverték ki.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- ŠA v Košiciach – pobočka Trebišov, Fond Miestny národný výbor v Malých Trakanoch, Zápisnica z rady MNV 1976–90. 1990. I. 05. (Állami Levéltár, Kassa – tóketerebesi kirendeltség, A kistárkányi Helyi Nemzeti Bizottság fondja, jegyzőkönyv a HNB tanácsának üléséről 1976–90, 1990. I. 05.)

VISSZAEMLEKEZÉSEK

- Berti Jánosné (1927). Az interjú készítésének helye és ideje: Kisgéres, 2014. 01. 24. Magángyűjtemény – Lukáč Gábor.
- Szabó Barnabás (1917) visszaemlékezése. Az interjú készítésének helye és ideje: Kistárkány, 2010. január 27. Magángyűjtemény – Lukáč Gábor
- Tolvaj Sándor (1913), felvétel 2013. 03. 06-án, Nagytárkányban. Magángyűjtemény – Lukáč Gábor

IRODALOM

- DUPKA György: „Keressétek föl a sírom”. Ungvár–Budapest, Intermix, 2004.
- JANICS Kálmán: Hontalanság évei. Budapest, Hunnia, 1989.
- KOVÁCS Tibor: Fogságom története, málenkij robot. Kézirat. Kistárkány, 2001.
- POPÉLY Árpád: Iratok a csehszlovákiai magyarság 1948–1956 közötti történetéhez I. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- VADKERTI Katalin: A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Pozsony, Kalligram, 2007.

INTERNETES FORRÁSOK

- A Selye János Egyetem Történelem Tanszékének honlapja.
<http://www.selyetori.sk/download/a-kassai-kormanyprogram-szovege/>
(Letöltve: 2016. 12. 13.)
- BOGNÁR Zolán: A polgári lakosság tömeges, szovjet fogságba hurcolásának okai és módszerei Magyarországon 1944/45-ben.
http://www.kmf.uz.ua/mr/5_bognar.html (Letöltve: 2016. 12. 13.)
- DOBOS Ferenc: Magyarok a történelem senkiföldjén. *Régió – Kisebbségi Szemle*, 1992. évf. 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/07.pdf>
(Letöltve: 2016. 12. 13.)
- GEREBEN Ágnes: Idegen állampolgárok deportálása a Szovjetunióban, intézményi és ideológiai előzmények.
http://www.kmf.uz.ua/mr/5_gereben.html (Letöltve: 2016. 12. 13.)
- A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola málenkij robottal foglalkozó honlapja:
http://www.kmf.uz.ua/mr/1_korszak_bemutatas.html (Letöltve: 2016. 12. 13.)
- SIMON Attila: A málenkij robot és a felvidéki magyarok. (Letöltve 2016. 12. 12.) <http://uj szo.com/online/panorama/2016/11/27/a-malenkij-robot-es-a-felvideki-magyarok>

A KÖTET SZERZŐI

Bocskor Andrea (Beregszász, 1978)

2002-ben szerzett diplomát a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola angol–történelem szakán, ezt követően a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola tanársegédje és az ELTE Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskolája Művelődéstörténeti programjának hallgatója. 2007-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára. Fokozatát 2011-ben szerezte meg, ezután a Főiskola Történelem-és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Intézet vezetője. 2013-ban PhD-fokozatát az Ukrán Tudományos Akadémia Ukrajna Története Intézetében ukrainai tudományos fokozattá minősítették át, megszerezte a történelemtudományok kandidátusa címet.

Kutatási területe: imagológia, nemzetkép-kutatás, magyarságkép-kutatás, ukrán magyarságkép, ukrán–magyar kultúrdiplomáciai kapcsolatok.

2014-től az Európai Parlament képviselője.

Seres Attila (Szekszárd, 1975)

Az általános iskolát szülővárosában végezte el, majd Budapestre került, ahol a Veres Pálné Gimnáziumban érettségizett. Egyetemi tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karán folytatta történelem és orosz filológia szakpáron, 1999-ben történelem és orosz szakos egyetemi előadói és középiskolai tanári oklevelet szerzett. Doktori tanulmányait az ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszéken folytatta, doktori disszertációját 2006-ban védte meg. 1999-től 2003-ig a Magyar Országos Levéltári referense, 2003–2011 között az MTA Történettudományi Intézete tudományos munkatársa, 2011–2012-ben a Moszkvai Magyar Kulturális Központ tudományos igazgatóhelyettese, 2012–2015 között a Moszkvai Magyar Levéltéri Intézet vezetője. 2015-től ismét az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa. A Magyar–Orosz Akadémiai Történész Vegyesbizottság tagja, a Magyar–Ukrán Akadémiai Történész Vegyesbizottság tudományos titkára, a Magyar–Bolgár Akadémiai Történész Vegyesbizottság alelnöke. Fő kutatási területe a magyar–szovjet politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok története 1917–1991 között.

Csiszár Imre (Hajdúnánás, 1979)

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán 2006-ban végzett történelemtanár, 2008-ban etnográfus, néprajztanár szakon, egyaránt jeles eredménnyel. Egyetemi évei alatt specializáció keretében ismerkedett a hadtörténelemmel és a muzeológus szakma rejtelmeivel. 2010-ben pedagógia szakot is végzett, de akkor már érdeklődése középpontjában a tudományos munka állt. Kutatásainak fő iránya a XX. századi magyar agrártörténethez

kapcsolódik. A második világháborút követő földosztás és a nem sokkal később kezdődő kollektivizálás mezőgazdaságra gyakorolt hatása mellett azonban behatóan foglalkozik a totális diktatúrák működésével és az 1950-es években elszabaduló állami terrorral. Szülővárosában, Hajdúnánáson 2011. november 3-án nyílt meg a Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény kiállítótermében *Kitaszítottak* címmel az az állandó történelmi kiállítás, amelynek létrehozásában és megszervezésében központi szerepet vállalt. 2015-ben sikeresen védte meg *Agrártermelés és agrártársadalom Hajdúnánáson az 1930-as évek második felétől az 1970-es évek végéig* című doktori értekezését. Jelenleg a Debreceni Egyetem Kollégiumi Igazgatóságát vezeti és a megkezdett kutatások által kijelölt úton haladva igyekszik mindig újabb ismeretekkel gazdagítani a hazai történettudományt. Eredményeit szakmai folyóiratokban folyamatosan publikálja és tudományos konferenciákon tartott előadásaiban rendszeresen ismerteti.

Fodor Gusztáv (Dercen, 1975)

Református lelkész, PhD hallgató. 1997-ben szerezte diplomáját, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán, lelkészi szakon. Elsődleges kutatási területe a szovjet egyházellenes politika erőterébe került Kárpátaljai Református Egyház 1944–1991 közötti szolgálatának feltárása. Az élő kárpátaljai református közösségek szellemi kincseit, és az évszázadok során kialakult egyházi szerepvállalást a pártállami diktatúra teljesen felszámolta. Kárpátalja szovjetizálása a zsarnokság mindenütt jelen való uralmát juttatta uralomra. Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* c. remekművéből tudjuk, hogy a zsarnokságnak az a természete, hogy nemcsak a börtönökben, nemcsak a vallató szobákban, hanem a zsarnokság a mártírjaink sírjánál is ott áll, és jogot formál arra, hogy megmondja, hogy kik is voltak Ők. A málenkij robot alatt elhurcolt kárpátaljai református magyar férfiak tízezrei és a letartóztatott református lelkészek elleni koncepciók perek ítéletei ennek a zsarnoki állításnak a torz és a teljes igazságot nélkülöző szomorú bizonyítékai. Fodor Gusztáv Istentől kapott kötelességének érzi, hogy az igazság kimondásának tudományos igényével ellentmondjon a zsarnokságnak. Ötletgazdája és alapítója a 2015 decemberében Nagymuzsalyban megalakuló Narancsik Imre Kutatói Műhelynek, melynek legfőbb célja a kárpátaljai reformátusság közel 500 éves múltjának, egyház-, és gyülekezettörténetének tanulmányozása, illetve a vonatkozó kutatások segítése.

Ötvös István (Budapest, 1972)

2000-ben végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, történelem–magyar nyelv és irodalom szakon. 2007-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában doktorált. 1999 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem, politológia és nemzetközi tanulmányok szakán tanít, 2013-tól a Jelenkortörténeti Tanszék tanszékvezetője. 2011-től a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen megbízott előadó. 2014-ben a Magyar Országgyűlés a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagjává választotta. Kutatási területe az 1945–1990 közötti kommunista diktatúra, különös tekintettel a koncepciók perek, a cenzúra, a hadsereg és annak pártirányításának kérdése. 2006-tól a *Kommentár* folyóirat szerkesztőbizottsági tagja.

Janek István (Budapest, 1970)

Történész, az MTA BTK Történettudományi Intézet munkatársa. Budapesten él és dolgozik. 2010-ben szerzett PhD-fokozatot a Pécsi Tudományegyetemen. Disszertációjának témája a szlovák–magyar diplomáciai kapcsolatok 1939–1945 között. Kutatási területe a XX. századi Kelet-Európa és a kisebbségi-nemzetiségi kérdés története. Munkahelyén ezen belül és túlmenően több témakörrel is foglalkozott, ezek közül legfontosabbak a csehszlovák–magyar diplomáciai kapcsolatok 1918–1956 között, illetve az első bécsi döntéssel kapcsolatos kutatásai. Ezekkel kapcsolatosan, több mint 30 publikációja jelent meg a *Századok*, *Történelmi Szemle*, *Rubicon*, *BBC History* c. és más lapokban. Ezenfelül mintegy 20 publikációja jelent meg külföldi történész szaklapokban idegen nyelveken.

Ilyés Gábor (Kecskemét, 1971)

1996-ban a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán történelem–hittanári, majd 2003-ban a Debreceni Egyetemen történelem szakos tanári diplomát szerzett. 2003-tól a nyíregyházi Jókai Mór Református Általános Iskola történelem szakos tanára. 1999-től jelennek meg publikációi helytörténeti témában. Fő kutatási területei: Nyíregyháza emlékjeleinek története, a nyíregyházi és a megyei cserkészmozgalom története, a nyíregyházi római katolikus egyház története és a málenkij robot megyei vonatkozásai. 2013 októberétől a hetente megjelenő *Nyíregyházi Napló* hasábjain egy várostörténeti sorozatot publikál *Amiről az utcák mesélnek...* címmel. Várostörténeti kutatómunkáját 2005-ben Bencs László arany emlékéremmel, a honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkáját 2007-ben emléklappal, míg a magyarság épített öröksége megővésében végzett kimagasló munkáját 2008-ban Podmaniczky-díjjal ismerték el.

Köteles László (Kassa, 1957)

Helytörténész, kutató, 2010-től Bauer Edit EP-képviselő asszisztense.

Kutatási területei a XX. század regionális történelme, a málenkij robot a történelmi Abaúj-Torna megye területén, történelmi és kulturális értékvédelem az etnikai határokon túl (Szepesség, Sáros). 1992-től 2010-ig a Szlovák Parlament képviselője volt, és 1997-től a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség – Csemadok országos alelnöke. Fontos feladatának tekinti az értékvédelmet. Branyiszkó alatt, Korontyon és Iglón sikerült megvalósítani az 1848-as honvédemlékműveket, valamint az 1848/49-es szabadságharcból származó honvédsír, vagy a volt honvédek sírjainak helyreállítását. Az első és a második világháborúban hősi halált halt magyar honvédek sírját folyamatosan számon tartják és gondozzák.

Lukáč Gábor (Királyhelmece, 1987)

Fiatal kutató, aki bodroközi kötődése révén szabadidejében annak történelmi eseményeit kutatja. Egyetemi tanulmányait a Komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának történelem–magyar nyelv és irodalom szakán végezte. Szakdolgozatában a bodroközi kisközség, Kistárkány 1945–1990 közötti történelmét írja le, melyben több témakört is felölel. Többek között foglalkozik a Kistárkányt is súlyos veszteségekkel érintő málenkij robottal, a község szövetkezesítésével, a falu közösségi, sport- és kultúrtörténetével, valamint nem utolsósorban a falut is érintő rendszerváltással. Az egyetem befejezését követően sem távolodott el a történészi munkától, hiszen rendszeresen foglalkozik faluja történetével, vezeti a település krónikáját, és jelenleg is kutatást végez többek között a málenkij robot témakörében is.

Dupka György (Tiszabökény, 1952)

Történész, kiadói főszerkesztő, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára. 1979-ben Ungváron szerzett magyar szakos bölcsészdiplomát. 2008 őszén az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán kulturális mediátor szakos másoddiplomát kapott. Mint elkötelezett Gulág-Gupvi kutató eddigi feltárásait, a tanulmányutak során szerzett tapasztalatait a legutóbbi két-három évben kiadott munkáiban összegezte (*Szolyva a mi Golgotánk*, 2012, „*Hova tűnt a sok virág...*”, 2013), amelyek alapot képeztek a doktori (PhD) értekezés megírásához is. 2014. szeptember 19-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelemtudományok doktori iskolájában *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)* címmel megvédte doktori (PhD) disszertációját a legmagasabb minősítéssel. Munkáinak elektronikus változata a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvasható:

www.kmmi.org.ua Online hozzáférés: <http://mek.oszk.hu/...> Legutóbbi szakmai elismerése: Lénárd Ödön Alapítvány arany Gulág-émlékérme(2017).

Szamborovszkyné Nagy Ibolya (Sárosoroszi, 1970)

1992-ben az Ungvári Állami Egyetem történelem karán végzett. Diplomázás után Ungváron, majd Nagyberegen dolgozott történelem–földrajz szakos középiskolai tanárként. 1999-től a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola óraadó, 2002-től rendes tanára lett. 2002-től az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájának Kelet-Európa 19–20. századi története doktori programjában vett részt, majd 2011-ben szerzett PhD fokozatot. 2005-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, s egyben az intézmény Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója. Kutatási objektuma az 1945 utáni szovjet társadalomtörténet és oktatáspolitikai. Jelenleg mikrotörténeti kutatásokat végez Nagybereg település szovjet időszakának múltjából (a község társadalmát radikálisan átalakító deportálások, koncepciós perek, kolhozosítás tematikájában).

Molnár D. Erzsébet (Beregszász, 1979)

2002-ben a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán diplomázott angol–történelem szakon, ezt követően a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola tanársegédje és a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában hallgatója, ahol 2015-ben szerzett fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, illetve a Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Kutatóközpont munkatársa. Kutatási területe a málenkij robot kárpátaljai vonatkozásai, illetve a kárpátaljai magyarok a donbászi munkaszolgálaton (1944–1953).

Наукове видання

Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцького
при Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II

2017

**ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ,
МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ
Угорці та німці Карпатського басейну в таборах
військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу
(1944–1953 рр.)**

Редактори:

Молнар Д. Єлизавета – Молнар Д. Стефан

Відповідальний за випуск: *Орос І.*

Верстка: *Молнар Д. С.*

Дизайн: *Молнар Д. С.*

Коректура: *Гнатик-Рішко Марта*

Підписано до друку 25.03.2017 р. Гарнітура Таймс.
Ум. друк. арк. 21,45. Формат 70х100/16. Тираж 200 прим.

Т-12 ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ. Угорці та німці Карпатського басейну в таборах військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу (1944–1953 рр.). Матеріали міжнародної наукової конференції у м. Берегово, 17-20 листопада 2016 р. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. – 280 с.

ISBN 978-617-7404-36-0

Збірник включає матеріали міжнародної наукової конференції "ТАБОРИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ, МАЛЕНЬКИЙ РОБОТ, ГУЛАГ. Угорці та німці Карпатського басейну в таборах військовополонених і примусових робіт Радянського Союзу (1944–1953 рр.)", що відбулася 17–20 листопада 2016 р. у м. Берегове.

ББК: 63.3 (2РОС)-8
УДК: 323.282 (061.3)

ISBN 978-617-7404-36-0

9 786177 404360 >